

Elskende par »på hjemvejen«. Træsnit af Knud Gamborg i Illustreret Tidende 3-11-1867.

LÆGEMIDLER

Planten er meget giftig. 1936 døde en toårig pige i Nordjylland efter at have spist frøene (1), en dreng blev forgiftet af at ryge bladene som tobak (2).

Som blødgørende omslag fordeler bladene mælken i kvindebryster, men giver ofte hudløshed; planten er krampestillende og anvendes mod epilepsi (o. 1800; 3); er anført i farmakopeen 1772. Hele planten knust og blandet med svinefedt tjener som salve på hæmoroïder og brandsår (1837; 4). Røgen af tørrede pigæble- og følfodblade ledes i smertende hul tand (1842; 5), røg fra frøene lagt på en tørveglød indåndes for brystonde (MFyn; 6). De tørrede blade indgår i astmacigarer, -cigaretter og -pulvere samt lægemidler for søsyge, de pulveriserede frø i cynospiller mod hoste (7).

POESI

Fine blade, gennemsigtigt hvide · af lysende

skønhed, skælver som i længsel · mod mørkets sorte mystisk-dunkle side *Tove Ditlevsen* (8).

LITTERATUR: (1) 166 10/11 1936; (2) 65 2/10 1943; (3) 739 2,1800,120; 398 1806,211; (4) 718 1837, 137; (5) 82 104; (6) 634 12012; (7) 599b 2,437; 304 332,348; 227 1908,336 og 1934,612; 37 1927,397 og 1933,665; (8) 199 10.

Bulmeurt, *Hyoscyamus niger*

25–100 cm høj oftest toårig, kirtelhåret og stærktlugtende plante med bugtet-tandede eller -fligede blade og i juni–juli smudsiggule, violet netårede blomster. Frugten er omgivet af det stive, takkede blomsterbæger og åbner sig foroven ved et låg (buddike). Hist og her omkring beboede steder og på strandbredder.

Frøfund antyder, at planten i vikingetiden kan være ført til landet som lægeurt, og den er da

Bulmeurt. (EH).

forvildet fra tidligere dyrkning. Frøene bevarer spireevnen i meget lang tid, og store forekomster er ofte kommet frem i jord fra kulturlag efter arkæologiske udgravninger af klosterruiner, borgtomter etc., således efter 1973 i Øm Klosters urtegård (1).

Bulmeurt o. 1450ff (bylmewrth), o. 1300 *bulme* (bylnæ, bylne) måske til tysk bilse med ukendt oprindelse, jf. dansk dialektord *bulme* om støbt rund klump (kapselformen) eller *bolma* = svimle, hvirvle; fordrejet til *bummelurt* NØSjælland, *bullenlort* og *pigelort* MSjælland.

Galurt o 1450 og *galbær* 1640, *billeurt* o. 1450 fra tysk bilsenkraut, *hønsebane* (= -død) 1648–1833, *fandens nosser* 1648–1802 og *fandens punge* 1648–1821 efter frugtens form, *sobønne* 1667ff, dyrenavnet nedsættende, efterleddet sigter vel til frugtformen; *horsetand* 1688–1821 skyldes det tandede bæger om en aflang buddike jf. *hundetandsfrø* Fyn(?) 1885; *signeurt* o. 1700, vel fordi kloge folk har signet = besværet med

planten; *djævløje* o. 1700 fra tysk og måske efter blomstens mørkviolette svælg; *vild pastinak* 1775 på grund af rodens form, *hundeuert* 1796–1808 nedsættende, *tandurt* Mors 1811 efter det tandede bæger eller anvendelsen mod tandpine; o. 1870: *hundemeje* Sundeved, -meje = urin (plantens ubehagelige lugt) jf. *hundepisrod* MSjælland og *kattelud* (-urin) Thy; *vild tobak* Als. *Dulmeurt* 1900ff, Fyn, Røsnæs, af *bulmeurt* og sigter til anvendelsen mod tandsmerter; *jordemodermænd* Hornslet med uvis oprindelse, *fnaturt* Lolland, *fnat* o.a. hudlidelser blev behandlet med røg fra planten. (2).

LITTERATUR: (1) 540 40–54,85f; 829 nr. 4,1964, 18ff; Søren Ødum, Germination af ancient seeds (1965); (2) 689 1,740ff; 19 1885,174; 107.

GIFTPLANTE

Bolskab (utugt) er som bulmefrø, jo mere man æder deraf, desto galere bli'r man (1682;1), al

Tærsnit af Chr. Blache i Chr. Winters »Billedbog for Store og Smaa«, 1871.

bolskab er som bulmefrø, jo længer' du deraf æder, jo mere galen bliver du, des mindre det dig glæder (1840; 2).

Så giftig er planten, at »den gemene [jævne] mand ikke uden forskrækkelse bør spytte til denne urt, når dens navn høres nævnt, endsiges når de ser den i stor mangfoldighed gro dér, hvor deres børn løber og leger«. Kokkepiger o.a. skal derfor vogte sig for ikke at opgrave dens rod og bruge den som f.eks. pastinak til mad, »thi da vil der vist komme døden i gryden« (1648; 3). Som modgift indtages gedemælk, liljevand, flaskegræskarfrø i sød vin, nælde-, karse-, senneps-, ræddike-, løgfrø eller hvidløg med vin (1546; 4).

Bedragere gnider sig med saften af bulmeurt for at få krampetrækninger (5). Anbragt i lukket alkove skal plantens giftige uddunstninger kunne dræbe gravide kvinder, f.eks. nonner under deres forsøg på at provokere en abort (Fyn; 6).

Fisk bedøves og kan tages med hænderne, hvis de æder kager af frøene kastet i vandet; høns udsat for røg af frøene falder ned og ligger som døde, »denne kunst bruger landsknægtene og tatterne almindelig gerne« (1546; 43); at frøene virker søvndyssende, »véd noksom soldaterhorerne, som løber omkring i landet eller følger straks efter troppen, som marcherer i forvejen, thi for at de med kunst og lempe kan stjæle bondens høns, så han ikke engang skal høre dem skrig og gale. . . tager de noget af dette frø og kommer det i en potte med kulild eller gløder, og hvor hønsene da sidder på bjælkerne i de små og lave hytter, falder de ned, når røgen kommer op til dem, og er ligesom døde, og på denne måde og manér bedrager de den simple stakkels bonde« (1648; 3).

Blomsternes ligfarve skyldes, at rødderne gror ned i grave (Bornholm; 7).

LITTERATUR: (1) 878 1,221; (2) 842b 82; (3) 697

252f; (4) 841 29a, 1577 17; (5) 398 1821,260; (6) 879 20; (7) 449 1939,15.

LÆGEMIDLER

I urtebøgerne nævnes også Hvid Bulmeurt, *Hyoscyamus albus*, der ikke er vildtvoksende i Danmark.

Harpestræng-afskrifter o. 1300 (1): knuste blade blandet med polenta (grød af kastaniemel) lægges på bylder og podagra; saften dræber de orm, som giver tand- og ørepine, eddikeafkog af roden holdes i munden for tandpine, frøenes saft gnides på rindende øjne; knuste frø i vin anbringes på hævede bryster og testikler; spist virker planten søvndyssende; saften er sårlægende; den mildner hoste, indgår i salve på betændte øjne og øjenbylder.

1400-t: saften dræber orm i smertende tand (2); de knuste blade lægges på podagra, knuste bulmeurt- og valmuefrø tjener til plaster på hovedet mod svimmelhed (3).

Christiern Pedersen 1533: frø af bulmeurt og opiumsvalmue blandet med æggehvite og kvindemælk virker beroligende (søvndyssende) ved raserianfald, eller hovedet gnides med knuste bulmeurtfrø, kvindemælk, viol- og rosenolie; med bladene lagt under hovedet kommer man til at sove, ligeså når næsebor, øren og læber gnides med vinafkog af frøene (4a-b). Bladsaften smurt på genitalia ophæver kønsdriften (64b). Mod tandpine: røg fra frøene ledes mod tanden for at dræbe »ormene« (12a), tanden bades med eddikeafkog af roden eller udtrækket holdes i munden, den varme rod lagt på tanden får den til at falde ud (12b). Öl- eller vindekocht af frøene anvendes til plaster på hævede kvindebryster (21b), bladene blandet med spejlæg og knust byg lægges på hæmorroider (53b), pulveriserede blade og frø på hævede og smertende testikler (61b).

Henrik Smid 1546ff (4): plantens blomster og frø virker søvndyssende og smertestillende, »men for meget brugt gør den vild og gal«. Klude vædet med saften lægges på rindende øjne, de grønne blade som omslag på hævelser, knuste blade blandet med mel stiller og fordriver smerter i lemmerne og podagra, det samme gør frøolien. Fod- eller dampbad med bulmeurt virker søvndyssende, ligeså olien blandet med eddike og gnedet på panden og tindingerne. Samme lægemiddel og destilleret vand af planten stiller hævelser i bryster og kønsdele, smertende tand bades med eddikeafkog af roden.

Simon Paulli 1648, 252f: det kan være farligt at behandle frost i hænderne med røg fra frøene,

det bør i hvert fald ikke gøres i stuen eller soveværelset, men kun over skorstensilden, »så at røgen med det samme kan fare lige op i skorstenen«.

Blomsterne blandet med ørnefedt og »skyfald« eller »stjernes kud« (en alge, bd. 1) kan bruges til salve på gigt (1618; 5). Frøene er anvendt mod krampe, bladene mod gigtsmerter (6). Vindekot af frøene tjener til omslag på hovedet for søvnløshed, eller bladene lægges på hovedet (1632; 7), vinafkog af frøene til omslag mod søvnløshed (8). Kløge folk bruger dekot af bulmeurt til at stille smerter og give god søvn (NV-Sjælland; 9).

Mod tandsmerter: frøene æltet i dej og kage heraf lægges ved tanden, eller munden skylles med eddikeafkog af roden (1600-t; 10) eller frøene (11); røg fra små kager af frøene, surdej og salt ledes i patientens mund, på denne måde skal 20–30 orme være drevet ud af tænderne (1767; 12); damp fra eddikeafkog af frøene føres i tanden (13) eller damp fra den kogende urt, røg fra frøene og disse lægges ved tanden (14), frøene anbringes på gløder, røgen ledes gennem tragt eller tobakspibe til tanden, de små hvide, gnævende orm (kimen af de af varmen sprængte frø!) triller da ud (Mors 1811; Thy; Røsnæs; 15); røg fra frøene ledes mod betændt tandkød, tandbylder (1600-t; 16). Knuste bulmeurtfrø og sevbom lægges i pose ved ormstukken smertende tand (14), den gnides med planten (1787; 17) eller dens saft, frøene blandet med »ammoniatum« i eddike får tanden til at falde ud uden smerte (14), tobak tilsat blade af bulmeurt ryges mod tandpine (Fyn; 18).

Bulmeurt og timian i vandafkog er tjenlig til badning af frost (1803; 19). Knuste blade og frø lægges på hævede testikler (20). – Urt og frø anføres i farmakopeen 1772; på apoteker sælges endnu frø og rod, extractum hyoscyami og pulvis fumalis stramonii (af pigæble).

Ekstrakt af bladene anvendes som beroligende middel mod krampagtig hoste og kolik, i blødgørende omslag på hævelser og smertefulde sår (o. 1870; 21); i nutiden mod krampe, hoste, smerter i forskellige organer, bladekstrakt for lidelser i mavesækken, kogte blade giver bulmeurtolie til inddrypning for øresmerter (22).

Frøene indgår i forebyggende middel mod kvægest (1868; 23), den friske urt mod koens blodpis (24). – Planten bruges mod hestens snive (1813; 25) i omslag på dens bylder (26), roden i middel for »mankemus« = slimsækbetændelse (1727; 27), frøene mod hestens indvoldsorm

»Bonatzi har tandpine«. Maleri af Michael Ancher, 1898. Medicinsk historisk Museum.

(26). Frøene er bestanddel af medicin for svine-
syge og -død (1600-t; 28).

LITTERATUR: (1) 343 83,160f; (2) 15 78; (3) 348c
49,57,67; (4) 841 1577,16b; (5) 902f; (6) 398 1806,
212; (7) 488o 179; (8) 187 26; (9) 161 1906/23: 294;
(10) 902j 29; 902d 25 m.fl. jf. 82 84 sml. 88,102,107;
(11) 82 84; (12) 665d 25; 665f 10; (13) 665i 25; (14)
488o 201f,203, sml. 254; (15) 800 1811,141 jf. 133;
914 1, 248; 107 1940; (16) 902d 11; (17) 579 111;
(18) 438 309; 19 174; 519 17f; (19) 182 1,63; (20)
488o 142; 328f 1,212; (21) 510 1,332; (22) 304 332;
599b 1,200; (23) 83 160; (24) 83 174; 510 1,332; (25)
966 2, 323-25; (26) 83 74,116,128; (27) 83 55f; (28)
665b 6 sml. 83 311.

MOD SKADEDYR

Urten stoppet i gangene fordriver rotter og mus
(1761; 1). Opgraves St. Hans dag 24/6 og hæn-
ges i lade og hus, stanken fordriver rotter og
mus (1774; 2). »Kloge Søren« Kristensen i Frø-
rup Fyn dyrkede ved sin gård bulmeurter på en
bred strimmel jord, de blev lagt i bunden af
kornladen mod rotter og mus (3).

Stikkes i sæddynger for at dræbe kornorm
(1835; 4). – Heste vasket med dekokt af planten
angribes ikke af fluer (5). Bestanddel af afkog til
kreaturvask mod fluer (6), mælkeudtræk af nyse-
rod, bulmeurt og tobak holdt fluer borte fra
stuen (1780; 7). Anvendes mod lus hos heste (8)
og til at fordrive væggelus o.a. utøj med (9).

En olie af frøene kan bruges til lamper (10).
Man har (Danmark?) blandet de tørrede blade
i tobak (11).

LITTERATUR: (1) 696 230; (2) 452 3,150 jf. 739 2,
1800,128 og 398, 1806,212 (Fyn); (3) 107 sml. 488g
1,34; 634 12164 (Fyn); (4) 936 1,199; (5) 739 2,
1800,128; 398 1806,212; 32 1856,56; 510 3,273; (6)
515 1854,176 (7) 43 1,43f; (8) 83, 132; (9) 19 176;
(10) 398 1806,212; (11) 622 75.

PROSA OG POESI

Pralende er den ikke, køn heller ikke: et grim-
setgult bæger, en grim kulør, med et dunkelt
purpurnet, der ligner blodårer på en visen hånd
Ellen Raae (1). En bande bulmeurter med skæg-
gede blade, skidengule, stygge blomster, forbry-
derhoveder *Martin A. Hansen* (2).

Din giftiggule, violette lød · din slimthed, din
pestbefængte dunst · alt ved dig leder tanken
hen på død *Johs. Boolsen* (3). Jeg er bulmeurt,
gammel-berømt, · hvis afsky og pragt I har
drømt, · søgt i løndom og skyet på skrømt · · Gul
af vellyst, blåsort af ve · med stank af hvad
sol ej vil se, · ting, der skræmmer – og frister,
måske. · · Jeg er liv, død, sløvsind, ekstase, ·
skaber skrig, sang, skår og skøn vase, · får jom-
frues blod til at rase. *Valdemar Rørdam* (4).

LITTERATUR: (1) 382 20/3 1949; (2) 333 112; (3)
88 26; (4) 789q 67f.

*Scene fra rottekrigen
i København.*

*Fra E. Zuschlag:
Le rat migratoire et
sa destruction
rationnelle,
København 1903.*